

Joanna Beata Banach-Gutierrez

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ORCID: 0000-0002-9705-7665

joanna.banach-gutierrez@uwm.edu.pl

Małgorzata Janicz

Wyższa Szkoła Administracji Publicznej w Ostrołęce

ORCID: 0000-0002-2372-8825

m.janicz@op.pl

Zakaz niehumanitarnego lub poniżającego traktowania osób skazanych na karę pozbawienia wolności w świetle prawa karnego Unii Europejskiej

Wprowadzenie

Prawo karne Unii Europejskiej, w rozumieniu norm odnoszących się zarówno do przepisów prawa karnego, jak i postanowień instrumentów prawa międzynarodowego, w zakresie ochrony praw człowieka rozwija się niezwykle dynamicznie, mając charakter ponadnarodowy. Przy czym prawa podstawowe jednostki zajmują centralne miejsce w „unijnej przestrzeni prawnej w sprawach karnych”, która ma celu służyć interesom ‘obywateli Europy’¹. Przestrzeganie prawa człowieka, do których zalicza się zakaz niehumanitarnego lub poniżającego traktowania osób skazanych na karę pozbawienia wolności, stanowi normę bezwzględnie obowiązującą w prawie karnym Unii Europejskiej. Należy w tym miejscu dodać, że pojęcie praw podstawowych, w znaczeniu fundamentalnych praw i wolności każdej jednostki ludzkiej, jest powszechnie używane w prawie unijnym². Natomiast w prawie międzynarodowym publicznym

¹ J.B. Banach-Gutierrez, *Unijna przestrzeń prawna w sprawach karnych: 15 lat doświadczeń Polski i wyzwania na przyszłość*, [w:] E. Cała-Wacinkiewicz, J. Menkes, J. Nowakowska-Małuska, W.S. Staszewski (red.), *W jakiej Unii Europejskiej Polska – Jaka Polska w Unii Europejskiej. Instytucjonalizacja współpracy międzynarodowej*, Warszawa 2019, s. 221–242.

² W literaturze przedmiotu zaznacza się, że prawa podstawowe można uznać za ogólne zasady prawa UE, „które czerpią swoje źródło z tradycji konstytucyjnych wspólnych dla państw członkowskich oraz z umów międzynarodowych, których państwa te są stronami lub przy których opracowaniu uczestniczyły, ze szczególnym uwzględnieniem umów i porozumień z zakresu

i w kontekście zewnętrznych stosunków Unii Europejskiej z państwami trzecimi przyjęte jest bardziej ogólne określenie, tj. prawa człowieka³. W literaturze zaznacza się, iż „cechą specyficzną praw człowieka jest to, że zobowiązane do przestrzegania praw człowieka po pierwsze jest państwo. W założeniu przez ten system ochrony jednostce ma być zapewnione bezpieczeństwo przed negatywnym działaniem aparatu państwowego, jak i nakazanie państwu ochrony praw i wolności jednostek”⁴. Ponadto podkreśla się peremptoryjny charakter norm prawa międzynarodowego praw człowieka⁵.

Zakaz nieludzkiego lub poniżającego traktowania osób skazanych nierozwalnie wiąże się z rolą kary, jaką mają stanowić efektywna resocjalizacja i społeczna rehabilitacja sprawcy przestępstwa we współczesnym prawie karnym. Dlatego państwa członkowskie powinny mieć na względzie humanitarne traktowanie osób osadzonych, w tym warunki odbywania kary pozbawienia wolności zgodnie z normami prawa międzynarodowego i unijnego. Odnosząc się do zakazu nieludzkiego lub poniżającego traktowania, na szczególną uwagę zasługuje wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (dalej jako ETPC) z 25 marca 2021 r. w sprawie *Bivolaru and Moldovan v. France*, określający przesłanki do stosowania zasady domniemania równoważnej (ekwiwalentnej) ochrony praw podstawowych w odniesieniu do wykonania europejskiego nakazu aresztowania (dalej jako ENA) między państwami członkowskimi UE⁶. W sprawie tej ETPC po raz pierwszy uznał, że wykonanie europejskiego nakazu aresztowania stanowi naruszenie art. 3 Europejskiej konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności (dalej jako EKPC), którego treść zakazuje tortur oraz nieludzkiego i poniżającego traktowania. Powyższe orzeczenie ma znaczenie przełomowe, gdyż otwiera historyczny moment w umacnianiu poszanowania praw człowieka w „unijnej przestrzeni prawnej w sprawach karnych”. Jest sygnałem ostrzegawczym dla wszystkich sędziów Unii Europejskiej, że wykonanie europejskiego nakazu aresztowania podlega ocenie ETPC⁷.

międzynarodowego prawa ochrony praw człowieka” – J. Barcik, A. Wentkowska, *Prawo Unii Europejskiej po Traktacie z Lizbony*, wyd. drugie, Warszawa 2011, s. 285; A. Rosas, *The European Union and Fundamental Rights: Vanguard or Villain?*, „Adam Mickiewicz Law Review” 2017, vol. 7, s. 7–24.

³ K. Orzeszyna, M. Skwarzyński, R. Tabaszewski, *Prawo międzynarodowe praw człowieka*, Warszawa 2020.

⁴ *Ibidem*, s. 13–14.

⁵ J.B. Banach-Gutierrez, *Normy proceduralne ius cogens w międzynarodowym postępowaniu karnym*, [w:] B. Kuźniak, M. Ingelevic-Citak (red.), *Ius cogens soft law. Dwa bieguny prawa międzynarodowego publicznego*, Kraków 2017, s. 119–129; L. Brodowski, *Zakaz tortur, nieludzkiego lub poniżającego traktowania albo karania w kontekście ekstradycji – zagadnienia wybrane na tle orzecznictwa ETPC*, [w:] B. Kuźniak, M. Ingelevic-Citak (red.), op. cit., s. 147–159; K. Orzeszyna, M. Skwarzyński, R. Tabaszewski, op. cit., s. 13–18.

⁶ Wyrok ETPC z 25 marca 2021 r., w sprawie *Gregorian Bilovaru i Coldrut Moldovan*, skarga nr 40324/16 i skarga nr 12623/17.

⁷ *Ibidem*.

Zakaz nieludzkiego lub poniżającego traktowania – norma *ius cogens* międzynarodowego prawa ochrony praw człowieka

Zakaz nieludzkiego lub poniżającego traktowania został wprowadzony do prawa unijnego na podstawie art. 4 Karty praw podstawowych Unii Europejskiej (dalej jako KPP), zgodnie z którym „nikt nie może być poddany torturom ani nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu”. Taki zapis jest odzwierciedleniem międzynarodowego prawa ochrony praw człowieka, w tym art. 3 EKPC o identycznej treści⁸. Ponadto należy mieć na uwadze Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko Torturom i Innemu Okrutnemu, Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu lub Karaniu⁹ oraz Europejską konwencję o zapobieganiu torturom oraz nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu lub karaniu¹⁰. Na gruncie prawa polskiego ustawa zasadnicza w treści art. 40 również zawiera taki zakaz. Zgodnie z powyższym, „nikt nie może być poddany torturom ani okrutnemu, nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu i karaniu. Zakazuje się stosowania kar cielesnych”¹¹.

Kwestia ta ma kluczowe znaczenie nie tylko w postępowaniach karnych krajowych, ale także w postępowaniach karnych o wymiarze transgranicznym.

⁸ K. Orzeszyna, M. Skwarzyński, R. Tabaszewski, op. cit., s. 331–343; A. Wróbel (red.), *Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej. Komentarz*, wyd. drugie, Warszawa 2019; J.B. Banach-Gutierrez, Ch. Harding, *Fundamental Rights in European Criminal Justice: an Axiological Perspective*, „European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice” 2012, vol. 20, s. 239–264.

⁹ Konwencja przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych, Nowy Jork, 10 grudnia 1984 r., weszła w życie 26 czerwca 1987 r. (Dz.U. z 1989 r., Nr 63, poz. 378). Protokół fakultatywny do Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania albo karania, 18 grudnia 2002 r., wszedł w życie 23 czerwca 2006 r., <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/konwencja-w-sprawie-zakazu-stosowania-tortur-oraz-innego-okrutnego-nieludzkiego-lub-ponizajacego-tractowania-albo-karania>; V i VI Sprawozdanie okresowe Rzeczypospolitej Polskiej z realizacji postanowień Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania albo karania, <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/konwencja-w-sprawie-zakazu-stosowania-tortur-oraz-innego-okrutnego-nieludzkiego-lub-ponizajacego-tractowania-albo-karania> (data dostępu: 25.07.2021).

¹⁰ Strasburg, 26 listopada 1987 r., Protokoły dodatkowe z 1993 r., weszły w życie 1 marca 2002 r. (Dz.U. z 1995 r., Nr 46, poz. 238). Należy mieć także na uwadze „Reguły minimalne postępowania z więźniami” (tzw. reguły Nelsona Mandeli, przyjęte przez Zgromadzenie Ogólne ONZ 7 października 2015 r.), <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/reguly-nelsona-mandeli> (data dostępu: 3.08.2021).

¹¹ Art. 40 Konstytucji RP – zakaz tortur, nieludzkiego i poniżającego traktowania w działaniach Rzecznika Praw Obywatelskich, <https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/%2Fart%2040.pdf> (data dostępu: 20.07.2021); E. Dawdziuk, *Traktowanie osób pozbawionych wolności we współczesnej Polsce na tle standardów międzynarodowych*, Warszawa 2013; Raport dla Rządu Rzeczypospolitej Polskiej z wizyty Europejskiego Komitetu do spraw zapobiegania torturom oraz nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu (CPT) przeprowadzonej w Polsce w dniach 9–16 września 2020 r., <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/prawa-czlowieka-w-radzie-europy> (data dostępu: 20.07.2021); K. Orzeszyna, M. Skwarzyński, R. Tabaszewski, op. cit., s. 31–47.

W preambule decyzji ramowej Rady (2002/584/WSiSW) z dnia 13 czerwca 2002 r. w sprawie europejskiego nakazu aresztowania i procedury wydawania osób między Państwami Członkowskimi¹² stwierdza się *expressis verbis*, że „niniejsza decyzja ramowa respektuje prawa podstawowe i przestrzega zasad uznanych w art. 6 Traktatu o Unii Europejskiej oraz tych, które znajdują odbicie w Karcie Podstawowych Praw Unii Europejskiej, w szczególności w jej rozdziale VI (...)” (motyw 12). Dalej zaznacza się, że „żadna osoba nie może zostać usunięta, wydalona, lub ekstradowana do państwa, w którym istnieje poważne ryzyko, że zostanie ona skazana na karę śmierci, poddana torturom lub innemu nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu lub karze” (motyw 13 preambuły).

Zakaz ten w świetle międzynarodowej ochrony praw człowieka należy do kategorii norm *ius cogens*, stanowiąc bezwzględną przesłankę odmowy wykonania ENA¹³, jak również niedopuszczalności ekstradycji do państw trzecich¹⁴. Jeśli chodzi o prawa osób osadzonych, to zgodnie z art. 10 Międzynarodowego paktu praw obywatelskich i politycznych nakazuje humanitarne traktowanie każdej osoby pozbawionej wolności i z poszanowaniem przyrodzonej godności człowieka. Podkreśla się przy tym, że system penitencjarny ma umożliwiać osiągnięcie zasadniczego celu, jakim jest poprawa i rehabilitacja społeczna sprawców przestępstw¹⁵.

W tym miejscu warto także wspomnieć o zaleceniach Komitetu Praw Człowieka ONZ dla Polski w związku ze złożeniem VII Sprawozdania okresowego z realizacji postanowień Międzynarodowego paktu praw obywatelskich i politycznych¹⁶. Odnosząc się do zakazu tortur oraz okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania lub karaniania, w pkt. 25 wyraża się zaniepokojenie tym, że „nie wszystkie elementy przestępstwa tortur są uznane za przestępstwo w kodeksie karnym oraz tym, że kodeks karny nie w pełni odzwierciedla wagę przestępstwa tortur”. Komitet jest również zaniepokojony nadmiernym stosowaniem siły przez funkcjonariuszy organów ścigania i służby więziennej oraz zbyt rzadkimi przypadkami prowadzenia postępowań karnych wobec takich

¹² Dz. Urz. UE L 190, 18.7.2002, s. 1–20.

¹³ Por. art. 607 k.p.k. § 1 pkt 5: „Odmawia się wykonania nakazu europejskiego, jeżeli: naruszałoby to wolności i prawa człowieka i obywatela” – ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (Dz.U. Nr 89, poz. 555 ze zm.).

¹⁴ L. Brodowski, op. cit., s. 147–159 oraz powoływana tam literatura i orzecznictwo ETPC.

¹⁵ Międzynarodowego paktu praw obywatelskich i politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku 16 grudnia 1966 r., wszedł w życie 23 marca 1976 r. (Dz.U. z 1977 r., Nr 38, poz. 167). Pierwszy Protokół fakultatywny, 16 grudnia 1966 r. (Dz.U. z 1994 r., Nr 23, poz. 80). Drugi Protokół fakultatywny do Międzynarodowego paktu praw obywatelskich i politycznych w sprawie zniesienia kary śmierci, 15 grudnia 1989 r. (Dz.U. z 2014 r., poz. 891).

¹⁶ Komitet Praw Człowieka ONZ rozpatrzył siódme sprawozdanie okresowe złożone przez Rzeczpospolitą Polską (CCPR/C/POL/7) na posiedzeniach 3306 i 3308 (CCPR/C/SR.3306 i 3308), które odbyły się w dniach 17–18 października 2016 r. Na 3329. posiedzeniu w dniu 31 października 2016 r. Komitet przyjął swoje uwagi końcowe.

funkcjonariuszy organów ścigania i służby więziennej (art. 2, 7 i 10). Dlatego Komitet Praw Człowieka ONZ w pkt. 26 zauważa, że Polska powinna:

„a) dokonać nowelizacji kodeksu karnego w celu zapewnienia, aby wszystkie elementy przestępstwa tortur były zabronione zgodnie z artykułem 7 Paktu, a także określić sankcje za akty tortur, współmierne do wagi przestępstwa; oraz

b) zapewnić, aby wszystkie zgłoszone zarzuty i skargi dotyczące aktów tortur i złego traktowania były szybko i prawidłowo badane. Państwo-Strona powinno również zapewnić, aby domniemani sprawcy byli pociągani do odpowiedzialności, a w przypadku skazania – karani odpowiednimi sankcjami i aby ofiary miały możliwość uzyskania zadośćuczynienia, w tym odpowiedniego odszkodowania”¹⁷.

Należy także podkreślić, że zgodnie z przyjętą linią orzeczniczą ETPC państwa powinny zapewnić takie warunki odbywania tej kary, aby zdrowie i dobro osób osadzonych w zakładach karnych były odpowiednio chronione. W świetle analizy orzecznictwa ETPC Lidia Brodowski trafnie podnosi, że warunki odbywania kary pozbawienia wolności mogą mieć charakter niehumanitarnego i poniżającego karania z uwagi na kumulację różnych okoliczności, takich jak ciemne, zawilgocone cele, brak miejsc do spania, brak toalet, ograniczone możliwości ruchu i niska jakość pożywienia, przeludnienie cel, mniej niż 3 m² powierzchni na osobę, izolacja, brak adekwatnej opieki lekarskiej, brak ochrony przed atakami ze strony innych więźniów, okres przetrzymywania w określonych warunkach czy umieszczenie piętnastolatka w celi z dorosłymi więźniami¹⁸.

Przekazywanie obywateli Unii Europejskiej a zasada wzajemnego uznawania

Trybunał Sprawiedliwości UE (dalej jako TSUE) w swoim wyroku w sprawach połączonych *Aranyosi i Căldăraru C-404/15 i C-659/15 PPU*¹⁹ sformułował bardzo istotne wskazówki dla sądów krajowych państw członkowskich

¹⁷ <https://www.iustitia.pl/79-informacje/1485-zalecenia-komitetu-praw-czlowieka-onz-dla-polski> (data dostępu: 26.07.2021).

¹⁸ L. Brodowski, op. cit., s. 154–155 oraz powołane tam orzecznictwo ETPC. Lidia Brodowski zauważa również, że stosowanie kary dożywotniego pozbawienia wolności zaczyna być coraz częściej uważane za „karę niehumanitarną, co odnosi się zwłaszcza do kary orzeczonej bez możliwości wcześniejszego zwolnienia” – L. Brodowski, op. cit., s. 155. Por. art. 5 ust. 2 decyzji ramowej decyzji ramowej Rady (2002/584/WSiSW) z dnia 13 czerwca 2002 r. w sprawie europejskiego nakazu aresztowania i procedury wydawania osób między Państwami Członkowskimi i art. 607 r § 1 pkt 6 Kodeksu postępowania karnego (względne przesłanki odmowy wykonania nakazu europejskiego).

¹⁹ Wyrok TSUE z 5 kwietnia 2016 r. *Pál Aranyosi i Robert Căldăraru* przeciwko Generalstaatsanwaltschaft Bremen, sprawy połączone C-404/15 i C-659/15 PPU ECLI:EU:C:2016:198.

w przedmiocie wykonywania ENA. TSUE przypominał, że system europejskiego nakazu aresztowania funkcjonuje w oparciu o zasadę wzajemnego uznawania, która z kolei opiera się na wzajemnym zaufaniu państw członkowskich, że ich krajowe porządki prawne mogą zapewnić równoważne i skuteczne poziomy ochrony praw podstawowych uznanych na płaszczyźnie UE (pkt 71).

Obie zasady mają w prawie karnym UE istotne znaczenie z uwagi na umacnianie unijnej przestrzeni wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości. Zasada wzajemnego zaufania wiąże się z wymogiem, aby każde z tych państw uznawało – z zastrzeżeniem wyjątkowych okoliczności – że wszystkie inne państwa członkowskie przestrzegają prawa Unii, a zwłaszcza praw podstawowych (pkt 78).

Jednakże przewiduje się ograniczenia w odniesieniu do zasad wzajemnego uznawania i wzajemnego zaufania między państwami członkowskimi z powołaniem na „wyjątkowe okoliczności”. Do takich „wyjątkowych okoliczności” zalicza się m.in. zakaz nieludzkiego lub poniżającego traktowania albo karania z art. 4 KPP. Zakaz ten ma charakter bezwzględny, ponieważ jest ściśle związany z poszanowaniem godności człowieka. Treść art. 4 KPP jest wiążąca dla państw członkowskich, co wynika z zapisu art. 51 ust. 1 KPP. W praktyce sądy krajowe, stosując prawo unijne, są zobowiązane do poszanowania postanowień KPP. Bezwzględny charakter prawa gwarantowanego w art. 4 KPP jest potwierdzony w art. 3 EKPC. Art. 1 i 4 KPP oraz art. 3 EKPC ustanawiają jedną z podstawowych wartości UE i jej państw członkowskich, jaką jest poszanowanie godności istoty ludzkiej oraz nierozzerwalnie powiązany z nią zakaz nieludzkiego lub poniżającego traktowania albo karania. System EKPC zakazuje w sposób absolutny nieludzkiego lub poniżającego traktowania i karania we wszelkich okolicznościach, w tym w odniesieniu do walki z terroryzmem i z zorganizowaną przestępczością (pkt 82–87).

Zdaniem TSUE, gdy organ sądowy wykonujący nakaz państwa członkowskiego dysponuje danymi świadczącymi o rzeczywistym niebezpieczeństwie nieludzkiego lub poniżającego traktowania osób pozbawionych wolności, w wydającym nakaz państwie członkowskim – w świetle standardu ochrony praw podstawowych gwarantowanego prawem unijnym – to podejmując decyzję w sprawie takiego przekazania osoby ściganej jest on zobligowany do dokonania oceny istnienia rzeczonoego niebezpieczeństwa. Wykonanie ENA nie może bowiem prowadzić do nieludzkiego lub poniżającego traktowania wspomnianej osoby. Na wykonującym ENA organie sądowym spoczywa obowiązek uwzględnienia obiektywnych, wiarygodnych, dokładnych i należycie zaktualizowanych danych o warunkach pozbawienia wolności panujących w wydającym ENA państwie członkowskim, które dowodzą istnienia nieprawidłowości – czy to systemowych lub ogólnych, czy dotyczących niektórych grup osób, czy też niektórych ośrodków penitencjarnych. Dane te mogą wynikać, w szczególności

z międzynarodowych orzeczeń sądowych, takich jak wyroki ETPC, orzeczeń sądowych wydającego ENA państwa członkowskiego oraz decyzji, sprawozdań i innych dokumentów sporządzanych przez organy Rady Europy lub pochodzących z systemu ONZ. Jak podkreśla TSUE, z orzecznictwa ETPC wynika, że art. 3 EKPC nakłada na organy państwa, na którego terytorium ma miejsce osadzenie, pozytywny obowiązek polegający na upewnieniu się, że każdy więzień jest pozbawiony wolności w warunkach, które gwarantują poszanowanie godności człowieka. Ponadto trzeba dokonać oceny, czy sposób wykonywania środka nie naraża zainteresowanego na dolegliwości lub doznanie o natężeniu przekraczającym nieunikniony poziom cierpienia nierozzerwalnie związany z pozbawieniem wolności oraz że – biorąc pod uwagę praktyczne wymagania pozbawienia wolności – zapewnione są w odpowiedni sposób zdrowie i dobre samopoczucie więźnia. Jednak stwierdzenie, że istnieje rzeczywiste niebezpieczeństwo niehumanitarnego lub poniżającego traktowania ze względu na ogólne warunki pozbawienia wolności, jakie panują w państwie wydającym ENA, nie może skutkować odmową przekazania osoby ściganej (pkt 88–91).

W przypadku stwierdzenia takiego niebezpieczeństwa konieczne jest jeszcze podjęcie działań celem ustalenia warunków odbywania kary pozbawienia wolności, odnosząc się do konkretnej sprawy. W tym celu organ sądowy państwa wykonania ENA powinien dokonać oceny w sposób konkretny i dokładny, czy istnieją poważne i sprawdzone podstawy, aby uznać, że dana osoba będzie narażona na niebezpieczeństwo niehumanitarnego lub poniżającego traktowania ze względu na warunki, w jakich będzie pozbawiona wolności w państwie wydającym ENA. TSUE podkreśla, że samo istnienie danych świadczących o nieprawidłowościach – czy to systemowych lub ogólnych, czy dotyczących niektórych grup osób, czy też niektórych ośrodków penitencjarnych, co do warunków pozbawienia wolności w państwie wydającym ENA – nie oznacza, iż osoba ścigana byłaby poddana niehumanitarnemu lub poniżającemu traktowaniu w razie jej przekazania do tego państwa. W celu zapewnienia poszanowania art. 4 KPP organ sądowy państwa wykonania ENA, dysponując obiektywnymi, wiarygodnymi, dokładnymi i należycie zaktualizowanymi danymi mogącymi świadczyć o takich nieprawidłowościach, musi sprawdzić, czy w konkretnych okolicznościach istnieją poważne i sprawdzone podstawy, aby uznać, że w następstwie przekazania do państwa wydającego ENA osoba ścigana będzie narażona na rzeczywiste niebezpieczeństwo bycia poddaną w tym państwie na niehumanitarnie lub poniżające traktowanie w rozumieniu tego przepisu (pkt 92–94).

W tym celu organ sądowy państwa wykonania ENA, na podstawie art. 15 ust 2 decyzji ramowej 2002/584/WSiSW, powinien wystąpić z wnioskiem o bezzwłoczne przekazanie niezbędnych informacji uzupełniających w odniesieniu do warunków, w których osoba ścigana europejskim nakazem aresztowania ma być pozbawiona wolności w państwie wydającym ENA. Wniosek

taki może także dotyczyć krajowych i międzynarodowych procedur oraz mechanizmów kontroli warunków pozbawienia wolności związanych, np. wizytami zakładów karnych, które mogą pozwolić na ocenę stanu warunków osadzenia (pkt 95–97).

Co do warunków pozbawienia wolności w państwie wydającym ENA oraz kryteriów, które należy przyjąć w celu dokonania oceny przestrzegania art. 4 KPP, to TSUE wydał dwa kolejne orzeczenia o kluczowym znaczeniu dla krajowych wymiarów sprawiedliwości w sprawach karnych. Są to wyroki w sprawie *ML C-220/18 PPU*²⁰ oraz *Dorobantu C-128/18*²¹. TSUE, orzekając w pierwszej przywołanej sprawie, zaznaczył, że chociaż państwo wydające ENA wprowadza środki umożliwiające kontrolę zgodności z prawem warunków pozbawienia wolności w świetle praw podstawowych, to organy sądowe, które wykonują ten nakaz, mają obowiązek przeprowadzenia indywidualnego badania sytuacji każdej zainteresowanej osoby (każdego ściganego). Chodzi w tym przypadku o upewnienie się, że decyzja o dopuszczalności przekazania osoby ściganej na podstawie ENA nie spowoduje narażenia jej na rzeczywiste ryzyko nieludzkiego lub poniżającego traktowania (pkt 75–76). W swoim wyroku TSUE doprecyzował, że żądane przez organ sądowy państwa wykonującego nakaz informacje powinny być zawężone jedynie do tych ośrodków penitencjarnych, w których planowane jest osadzenie ściganego, nie zaś wszystkich, w których to osadzenie hipotetycznie może nastąpić (pkt 84).

Jednocześnie TSUE, powołując się na orzecznictwo ETPC, zauważył *inter alia*, że złe traktowanie, aby stanowiło naruszenie art. 3 EKPC, musi osiągnąć minimalny próg dolegliwości, który zależy od okoliczności sprawy, takich jak czas trwania tego traktowania i jego skutki fizyczne lub psychiczne oraz czasami płeć, wiek i stan zdrowia ofiary (pkt 91). Zdaniem TSUE w odniesieniu do czynnika przestrzennego w całościowej ocenie warunków pozbawienia wolności okoliczność, że przestrzeń osobista, jaką dysponuje więzień, wynosi poniżej 3 m² w celi zbiorowej, rodzi silne domniemanie naruszenia art. 3 EKPC. Domniemanie to „można obalić zazwyczaj tylko wtedy, gdy po pierwsze, ograniczenia przestrzeni osobistej w stosunku do wymaganego minimum 3 m² są krótkie, okazjonalne i nieznaczne, po drugie, towarzyszy im wystarczająca swoboda poruszania się poza celą i odpowiednie zajęcia poza celą, oraz po trzecie, zakład zapewnia w sposób ogólny godziwe warunki osadzenia, a zainteresowana osoba nie jest narażona na inne czynniki uważane za okoliczności pogarszające złe warunki pozbawienia wolności” (pkt 93).

TSUE, z kolei orzekając w sprawie *Dorobantu*, potwierdził, że zgodnie z zasadą wzajemnego uznawania organy sądowe państwa członkowskiego wykonujące ENA mogą odmówić jego wykonania wyłącznie w oparciu o enume-

²⁰ Wyrok TSUE z 25 lipca 2018 r. w sprawie *ML C-220/18 PPU*, ECLI:EU:C:2018:589.

²¹ Wyrok TSUE z 15 października 2019 r. w sprawie *Dumitru-Tudor Dorobantu C-128/18*, ECLI:EU:C:2019:857.

ratywnie wyliczone podstawy odmowy, które są przewidziane w przepisach decyzji ramowej 2002/584/WSiSW. Decyzja ta wyraźnie wskazuje podstawy obligatoryjnej (art. 3) i fakultatywnej (art. 4 i 4a) odmowy wykonania ENA oraz gwarancje, jakich powinno udzielić państwo członkowskie wydające ENA (art. 5). Jednakże TSUE stwierdził, że „w wyjątkowych okolicznościach” i na podstawie konkretnych informacji jest możliwe wprowadzenie innych ograniczeń dotyczących zasad wzajemnego uznawania i wzajemnego zaufania między państwami członkowskimi. W tym kontekście, zgodnie z przyjętą przez linię orzeczniczą, TSUE uznał, że pod pewnymi warunkami istnieje obowiązek umorzenia postępowania w przedmiocie przekazania osoby ściganej na podstawie ENA, jeżeli osoba ta mogłaby zostać narażona na niebezpieczeństwo nieludzkiego lub poniżającego traktowania w rozumieniu art. 4 KPP (pkt 48–50). TSUE tym samym potwierdził, że zakaz nieludzkiego lub poniżającego traktowania – w rozumieniu art. 4 KPP – ma charakter bezwzględny²².

Analiza orzecznictwa TSUE pozwala na stwierdzenie, że powyższe wyroki mogą w zasadniczym stopniu wpływać na całokształt orzecznictwa krajowego państw członkowskich. W przypadku sądów polskich w ostatnim czasie nie odnotowano orzeczeń odmawiających wykonania ENA z przyczyn ewentualnego narażenia ściganego w wyniku wykonania ENA na nieludzkie lub poniżające traktowanie w rozumieniu art. 4 KPP (w sytuacji ENA dotyczącego wykonania prawomocnie orzeczonej w Polsce kary pozbawienia wolności). Należy w tym miejscu dodać, że sądy dysponują aktualną wiedzą dotyczącą sytuacji w jednostkach penitencjarnych, co wynika z przeprowadzanych w nich regularnie lustracji i wizytacji sędziów penitencjarnych. Badane są w szczególności kwestie związane z prawidłowością rozmieszczenia osadzonych w tym umieszczenia w celach izolacyjnych²³, respektowania praw osadzonych osób niepełnosprawnych fizycznie lub intelektualnie, z uwzględnieniem stanu opieki medycznej, psychologicznej i sanitarnej, a także warunków bytowych, w jakich te osoby przebywają, w tym istnienia barier utrudniających ich prawidłowe funkcjonowanie, kierowanie skazanych przez dyrektora jednostki do zatrudnienia, ze szczególnym uwzględnieniem kryteriów doboru skazanych do pracy²⁴, wreszcie kontrola prawidłowości przyznawania nagród wolnościowych, przepustek i zezwoleń na czasowe opuszczanie zakładu karnego oraz kryteria wymierzania kar dyscyplinarnych, a także prawidłowości rozmieszczenia osadzonych w jednostkach wizytowanych²⁵.

²² Por. szerzej pkt 75, pkt 77 wyroku TSUE w sprawie *Dorobantu*.

²³ Na podstawie par. 90 pkt 2 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 października 2016 r. w sprawie sposobów ochrony jednostek organizacyjnych Służby Więziennej (Dz.U. z 2016 r., poz. 1804) oraz na podstawie art. 73a § 8, art. 116 § 6, art. 116 § 5a, art. 209 k.k.w. – ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 1997 r., Nr 90, poz. 557 ze zm.).

²⁴ Zgodnie z art. 122 k.k.w.

²⁵ Informacje pozyskane przez współautorke, w związku z jej pracą jako sędziego SA, dotyczą SO w Warszawie i SO Warszawa-Praga i obejmują lata 2018–2021.

Przeprowadzane lustracje dotyczą także kontroli sprawności i prawidłowości postępowania w sprawach z wniosku o warunkowe przedterminowe zwolnienie z odbycia reszty kary pozbawienia wolności i w sprawach o odwołanie warunkowego przedterminowego zwolnienia. Lustracje te mają na celu poprawę sytuacji w jednostkach penitencjarnych, a ich zakres dotyczy ochrony praw podstawowych osób osadzonych. Dopelnieniem obrazu funkcjonowania tych jednostek pod kątem oceny, czy mamy do czynienia z narażeniem ściganego w wyniku wykonania ENA na nieludzkie lub poniżające traktowanie w rozumieniu art. 4 KPP, w kontekście ewentualnych wniosków o dodatkowe informacje z właściwych organów sądowych kraju wykonującego polskie ENA, są niewątpliwie dokumenty sporządzone przez organizacje międzynarodowe, jak choćby raport z wizyty *ad hoc* Europejskiego Komitetu Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu, która ostatnio odbyła się w Polsce w dniach 9–16 września 2020 r.²⁶

Mimo podejmowania przez sądy stałej kontroli nad funkcjonowaniem jednostek penitencjarnych, orzecznictwo ETPC w sprawach przeciwko Polsce wskazuje na konieczność wprowadzenia zmian do obowiązujących przepisów²⁷ oraz praktyki postępowania w celu wyeliminowania istniejących nieprawidłowości, które – w kontekście tematu niniejszego opracowania – mogą stać się aktualnie podstawą do odmowy wykonania ENA wydanego przez sąd krajowy²⁸. Warto także podkreślić, że ETPC w stosunku do państw, takich jak Rumunia, Bułgaria, Węgry, stwierdzał wielokrotnie naruszenia o charakterze systemowym, dotyczące organizacji i warunków panujących w zakładach karnych. Dla przykładu: ETPC w wyrokach odpowiednio w sprawie *Iavoc Stanciu przeciwko Rumunii* i w pilotażowym wyroku w sprawie *Varga i in. przeciwko Węgrom* stwierdził występowanie ogólnego złego funkcjonowania systemów penitencjarnych rumuńskiego i węgierskiego. Trybunał ten podkreślił w szczególności istniejący problem przeludnienia w zakładach karnych, w wyniku którego osadzone w nich osoby są lub mogą być narażone na nieludzkie lub poniżające traktowanie podczas odbywania kary pozbawienia wolności, co stanowi naruszenie art. 2, 3 i 5 EKPC²⁹.

²⁶ CPT/Inf (2020) 31, <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/prawa-czlowieka-w-radzie-europy> (data dostępu: 20.07.2021).

²⁷ Wniosek Rzecznika Praw Obywatelskich z dnia 21 stycznia 2016 r., do Trybunału Konstytucyjnego, stwierdzający „że art. 116 § 6 w związku z art. 7 § 1 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. Nr 90, poz. 557, ze zm.) w zakresie, w jakim nie przewiduje wydawania decyzji w sprawie kontroli osobistej skazanego, jest niezgodny z art. 45 ust. 1 i art. 77 ust. 2 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej” – Trybunał Konstytucyjny postanowił umorzyć postępowanie. Postanowienie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 26 listopada 2019 r., sygn. akt K 5/16.

²⁸ Np. wyroki ETPC przeciwko Polsce w takich sprawach, jak: *Prus*, skarga nr 5136/11; *Karykowski*, skarga nr 653/12; *Romaniuk*, skarga nr 59285/12; *Paluch*, skarga nr 57292/12; *Szafrański*, skarga nr 17249/12; *Karwowski*, skarga nr 29869/13.

²⁹ Wyrok ETPC w sprawie *Stanciu przeciwko Rumunii* z 24 lipca 2012 r., skarga nr 35972/05; wyrok ETPC w sprawie *Varga i in. przeciwko Węgrom* z 10 marca 2015 r., skarga nr 14097/12, 45135/12, 73712/12, 34001/13, 44055/13 i 64586/13.

Zasada wzajemnego zaufania i domniemanie równoważnej ochrony praw człowieka w świetle sprawy *Bivolaru i Moldovan v. France*

W sprawie *Bivolaru i Moldovan przeciwko Francji*³⁰ ETPC wydał przełomowy wyrok w odniesieniu do wykonywania ENA między państwami Unii Europejskiej, a także domniemanie równoważnej ochrony praw człowieka³¹. W sprawie tej połączono dwie skargi, w których skarżący obywatele rumuńscy podnieśli zarzuty naruszenia art. 3 EKPC w związku z ich przekazaniem na podstawie ENA organom rumuńskim w celu odbycia kary pozbawienia wolności w Rumunii. Zgodnie z domniemaniem równoważnej (inaczej także: ekwiwalentnej) ochrony praw człowieka, zakłada się, że państwa członkowskie UE, będące jednocześnie państwami-stronami EKPC, przestrzegają swoich zobowiązań wynikających z postanowień tej konwencji stosując prawo unijne – tym bardziej że UE jako organizacja międzynarodowa zapewnia ochronę praw człowieka zgodnie z postanowieniami KPP, zasadami ogólnymi prawa unijnego i orzecznictwem TSUE.

Mimo połączenia dwóch spraw obywateli rumuńskich *G. Bilovaru i C. Moldovan*, to ETPC wydał dwa różne wyroki (orzekł odmiennie w stosunku do każdego ze skarżących), tzn. uznał, że wykonanie ENA spowodowało naruszenie art. 3 EKPC w odniesieniu do sprawy *Moldovan* i brak takiego naruszenia w sprawie *Bilovaru*. Pierwszy skarżący – Coldrut Moldovan został

³⁰ Wyrok ETPC z 25 marca 2021r., w sprawie *Gregorian Bilovaru i Coldrut Moldovan*, skarga nr 40324/16 i skarga nr 12623/17.

³¹ „Trybunał Sprawiedliwości, o czym świadczy jego orzecznictwo, systematycznie stosuje konwencję, a w ostatnich latach coraz wyraźniej odnosi się w tym kontekście do orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Spowodowało to uznanie przez ETPC, wobec istnienia równoważnej ochrony praw człowieka w prawie Unii, domniemanie zgodności z konwencją w określonych okolicznościach (orzecznictwo *Bosphorus*)” – *Dokument roboczy Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej dotyczący niektórych aspektów przystąpienia Unii Europejskiej do europejskiej Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności*, https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2010-05/convention_pl.pdf (data dostępu: 5.08.2021); wyrok ETPC z 30 czerwca 2005 r. w sprawie *Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi („Bosphorus Airways”) przeciwko Irlandii*, skarga nr 45036/98.

„Tezy orzeczenia:

1. Przestrzeganie przez państwo prawa WE jest interesem ogólnym w rozumieniu art. 1 protokołu nr 1.

2. Działanie państwa wynikające ze zobowiązań związanych z udziałem w organizacji międzynarodowej nie budzi wątpliwości, jeśli prawa podstawowe są w niej chronione w stopniu możliwym do uznania za przynajmniej równy temu, który gwarantuje konwencja.

3. Jeśli organizacja zapewnia ekwiwalentną ochronę, to istnieje domniemanie, że państwo nie odeszło od wymagań konwencji.

4. Ochrona praw podstawowych w prawie WE jest równoważna systemowi konwencji, [w:] M.A. Nowicki, *Europejski Trybunał Praw Człowieka. Wybór orzeczeń 2005*, Kraków 2006, s. 180, <https://sip.lex.pl/komentarze-i-publikacje/omowienia/-bosphorus-airways-przeciwko-irlanii-wyrok-etpc-z-dnia-30-czerwca-402788669> (data dostępu: 5.08.2021).

skazany przez sąd rumuński na siedem lat i sześć miesięcy za przestępstwa handlu ludźmi, popełnione we Francji i w Rumunii. Chociaż *Moldovan* argumentował, że jego przekazanie na podstawie ENA organom rumuńskim byłoby sprzeczne z art. 3 EKPC z uwagi na warunki odbywania kary pozbawienia wolności w tym państwie, to jednak francuski organ sądowy zdecydował o jego wykonaniu. Drugi skarżący – Gregorian Bilovaru został skazany *in absentia* przez sąd rumuński w 2013 r. na karę 6 lat pozbawienia wolności za przestępstwa seksualne popełnione wobec nieletniego. W trakcie prowadzonego postępowania karnego zbiegł on do Szwecji. Sąd Najwyższy w Szwecji odmówił jego ekstradycji do Rumunii. Ponadto Bilovaru uzyskał status uchodźcy na mocy Konwencji genewskiej³². Następnie w czasie pobytu we Francji został zatrzymany i przekazany na podstawie ENA organom rumuńskim. Jego przekazanie nastąpiło, mimo argumentacji że posiada w Szwecji status uchodźcy i powoływaniu się na ryzyko nieludzkiego i poniżającego traktowania.

Obaj skarżący podnosili, że wykonanie ENA przez francuskie organy sądowe stanowiło naruszenie art. 3 EKPC. W sprawie *Moldovan* ETPC uznał, iż dostarczone informacje były wystarczające dla potwierdzenia, że warunki pozbawienia wolności stwarzają realne ryzyko nieludzkiego i poniżającego traktowania, a nadto że francuskie organy sądowe nie powinny polegać na zapewnieniach organów rumuńskich odnośnie poprawy tych warunków. W szczególności zaznacza się, że – zgodnie z przyjętą przez TSUE linią orzecznictwa – to wykonujący ENA francuski organ sądowy był uprawniony do odstąpienia „w wyjątkowych okolicznościach” od zasady wzajemnego zaufania i uznawania między państwami członkowskimi UE poprzez odroczenie lub odmowę wykonania ENA. Zgodnie z wymogami określonymi przez TSUE, organ sądowy wykonujący ENA jest odpowiedzialny za kontrolę warunków pozbawienia wolności w konkretnym przypadku, która składa się z dwóch etapów. Pierwszy etap obejmuje zbadanie istnienia poważnych uchybień co do warunków pozbawienia wolności, które mogą stanowić ryzyko nieludzkiego i poniżającego traktowania, a tym samym naruszenie art. 4 KPP. W drugiej kolejności należy zbadać, czy istnieje realne i zindywidualizowane ryzyko, że osoba, której dotyczy ENA, będzie poddana takiemu traktowaniu, co stanowiłoby naruszenie art. 3 EKPC. W konkluzji ETPC doszedł do wniosku, że w sprawie *Moldovan* został naruszony art. 3 EKPC.

Do odmiennego wniosku doprowadziła ETPC analiza materiałów w sprawie *Bivolaru*. Po pierwsze, podkreśla się fakt, że prawa azylu władze szwedzkie udzieliły skarżącemu przed przystąpieniem Rumunii do UE. Zdaniem ETPC w takim wypadku, w razie wątpliwości co do dopuszczalności wykonania ENA, francuski organ sądowy powinien był zwrócić się do TSUE z zapytaniem prejudycjalnym. Po drugie, zwraca się uwagę, że przedstawione przez

³² Konwencja dotycząca statusu uchodźców, sporządzona w Genewie, 28 lipca 1951 r., (Dz.U. z 1991 r., Nr 119, poz. 515 i 517).

skarżącego informacje odnośnie warunków pozbawienia wolności, a także ryzyko prześladowań z powodów jego przekonań religijnych, są niewystarczające, aby stwierdzić naruszenie art. 3 EKPC. Podkreśla się np. brak podania lokalizacji zakładu karnego oraz że z wyroku z 2 października 2018 r. wynika, że skarżący został warunkowo zwolniony w dniu 13 września 2017 r.³³

Wyrok w sprawie *Bivolaru i Moldovan przeciwko Francji* jest trzecim orzeczeniem ETPC po wyrokach w sprawie *Pirrozzi przeciwko Belgii*³⁴ oraz *Romeo Castaño przeciwko Belgii*³⁵ „kontrolującym” funkcjonowanie systemu ENA między państwami członkowskimi UE. ETPC w sprawie *Pirrozzi przeciwko Belgii* nie stwierdził naruszenia art. 5 § 1 EKPC (prawo do wolności i bezpieczeństwa) i art. 6 § 1 EKPC (prawo do rzetelnego procesu sądowego). Natomiast w sprawie *Romeo Castaño przeciwko Belgii* ETPC stwierdził naruszenie art. 2 EKPC (prawo do życia), w kontekście naruszenia prawa do „skutecznego śledztwa” wskutek odmowy wykonania przez belgijski organ sądowy ENA, który został wydany przez organ hiszpański w stosunku do N.J.E., podejrzanej o zabójstwo (przez zastrzelenie) w Bilbao w 1981 r. porucznika Ramón Romeo, tj. ojca skarżących. W latach 2004–2005 sędzia hiszpańskiego Audiencia Nacional wydał dwa ENA w stosunku do N.J.E. – obywatelki Hiszpanii, pochodzenia baskijskiego, podejrzanej o zastrzelenie ojca skarżących. W 2013 r. przebywająca w Belgii N.J.E. została zatrzymana decyzją sędziego śledczego sądu I instancji w Gandawie. W postępowaniu apelacyjnym odmówiono wykonania ENA, uznając istnienie poważnych powodów, aby sądzić, że wykonanie ENA naruszyłoby podstawowe prawa N.J.E. W konsekwencji N.J.E. została zwolniona z aresztu. Prokuratura federalna złożyła skargę kasacyjną, która została oddalona jednak przez sąd kasacyjny. W 2015 r. sędzia śledczy hiszpańskiego Audiencia Nacional wydał nowy ENA w stosunku do N.J.E. Jednakże organy belgijskie odmówiły wykonania tego nakazu z tych samych powodów co poprzednio. ETPC zwrócił uwagę, że odmawiając wykonania ENA, belgijski organ sądowy przyjął za podstawę treść art. 3 EKPC, ale bez wykazania realnego i zindywidualizowanego ryzyka, czy istnieje takie zagrożenie w stosunku do podejrzanej.

Uwagi *de lege lata* i *de lege ferenda*

W ostatnich latach następuje dynamiczny rozwój prawa karnego UE. Prawo to należy traktować jako ‘wartość dodaną’ dla krajowych porządków praw-

³³ Por. W. Julié, J. Fauvarque, *Bilvaru and Moldovan v. France: a new challenge for mutual trust in the European Union?*, <https://strasbourgobservers.com/2021/06/22/bivolaru-and-moldovan-v-france-a-new-challenge-for-mutual-trust-in-the-european-union/> (data dostępu: 3.12.2021).

³⁴ Wyrok ETPC z 17 kwietnia 2018 r., *Pirrozzi przeciwko Belgii*, skarga nr 21055/11.

³⁵ Wyrok ETPC z 9 lipca 2019 r., *Romeo Castaño przeciwko Belgii*, skarga nr 8351/17.

nych państw członkowskich. Prawo karne UE powinno nie tylko służyć zapobieganiu poważnym formom przestępczości, eliminowaniu bezkarności sprawców przestępstw, ale także chronić prawa podstawowe wszystkich ‘obywateli Europy’.

Zgodnie z przyjętą linią orzecniczą TSUE oraz ETPC, zakaz nieludzkiego lub poniżającego traktowania osób skazanych na karę pozbawienia wolności ma charakter absolutny. Państwa członkowskie UE są zobowiązane do poszanowania art. 4 KPP i art. 3 EKPC. Mimo że decyzja ramowa 2002/584/WSiSW nie zawiera żadnego przepisu dotyczącego odmowy wykonania ENA na podstawie naruszenia praw podstawowych osoby ściganej w państwie wydającym ENA, to na organie sądowym państwa wykonującego taki nakaz spoczywa jednak obowiązek uwzględnienia praw podstawowych. Zgodnie z art. 1 ust. 3 decyzji ramowej 2002/584/WSiSW w związku z motywami 12 i 13 preambuły tej decyzji ramowej, państwa członkowskie UE są zobligowane do poszanowania praw podstawowych i podstawowych zasad prawa, o jakich mowa w art. 6 Traktatu o Unii Europejskiej³⁶. Czynności procesowe, które krajowe organy sądowe wykonujące ENA powinny uwzględnić, wymienia się w Zawiadomieniu Komisji – Podręczniku „Jak wydawać i wykonywać Europejski Nakaz Aresztowania”³⁷.

Dodatkowo w sprawach dotyczących przekazywania osób skazanych na karę pozbawienia wolności należy mieć na uwadze Zawiadomienie Komisji – Podręcznik przekazywania osób skazanych i kar pozbawienia wolności w Unii Europejskiej³⁸. W podręczniku tym podkreśla się, że szanse na resocjalizację mogą zależeć od wielu czynników, w tym warunków odbywania kar w państwie wykonującym nakaz (pkt 2.7), a nadto że państwo przekazujące osobę skazaną „musi dopilnować, aby przekazanie, uznanie i wykonanie tej kary nie naruszało podstawowych praw osoby skazanej” (pkt 2.10)³⁹.

Rozważania dotyczące zakazu nieludzkiego lub poniżającego traktowania osób skazanych na karę pozbawienia wolności prowadzą do wniosku, że linia orzecnicza TSUE oraz ETPC jest wyrazem postępującej humanizacji prawa karnego, która wiąże się ściśle z dążeniem do osiągnięcia celu, jakim powinna być szeroko rozumiana resocjalizacja i rehabilitacja społeczna sprawców przestępstw⁴⁰. Odnosząc się do zakazu nieludzkiego lub poniżającego trakto-

³⁶ Art. 1 ust. 3 decyzji ramowej 2002/584/WSiSW stanowi, że „niniejsza decyzja ramowa nie skutkuje modyfikacją obowiązku poszanowania praw podstawowych i podstawowych zasad prawa zawartych w art. 6 Traktatu o Unii Europejskiej”.

³⁷ Zawiadomienie Komisji – Podręcznik „Jak wydawać i jak wykonywać Europejski Nakaz Aresztowania” (Dz. Urz. UE, C 335 z dnia 6 października 2017 r.).

³⁸ Zawiadomienie Komisji – Podręcznik przekazywania osób skazanych i kar pozbawienia wolności w Unii Europejskiej (Dz. Urz. UE, C 403 z dnia 29 listopada 2019 r.).

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ Na gruncie polskiego prawa karnego problematyka humanizacji prawa karnego w kontekście „resocjalizacji”, „rehabilitacji społecznej”, „reintegracji społecznej” i „readaptacji społecznej” jest poruszana w licznych publikacjach, np.: G.B. Szczygieł, *Spoleczna readaptacja skazanych w polskim systemie prawnym*, Białystok 2002; H. Iwanicki, *Wolontariat – szansą na rehabilitację*

wania, należy także uwzględnić wyrok ETPC w sprawie *Bivolaru i Moldovan przeciwko Francji*, w którym ETPC uznał, że wykonanie ENA stanowi naruszenie EKPC. Orzeczenie to ma istotne znaczenie dla praktyki wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych, gdyż jest sygnałem ostrzegawczym dla wszystkich sędziów UE, że mechanizm procedury w ramach ENA podlega ocenie ETPC. W tym kontekście należy zauważyć, że najnowsze orzecznictwo TSUE zmierza w kierunku ewidentnej „rewizji” zasady wzajemnego uznawania w kształcie, jaki znany jest z początkowego okresu wydawania orzeczeń prejudycjalnych.

Za przykład mogą służyć nie tylko przedstawione w niniejszym opracowaniu orzeczenia TSUE, ale także sprawa *Minister for Justice and Equality przeciwko LM*⁴¹. W tym przypadku TSUE sytuuje nieprawidłowości systemowe dotyczące ryzyka naruszenia prawa do rzetelnego procesu jako ewentualną przesłankę odmowy wykonania ENA. Podobnie orzeczenie ETPC w sprawie *Bivolaru i Moldovan przeciwko Francji* rozkłada akcenty i wspiera ten trend. Konkludując, należy przyjąć z uznaniem ‘dialog sądowy’ obu trybunałów, mający na celu wzmocnienie praw podstawowych ‘obywateli Europy’. Z drugiej jednak strony nasuwa się zasadnicze pytanie co do dalszego rozwoju zasad wzajemnego uznawania orzeczeń i wzajemnego zaufania do krajowych wymiarów sprawiedliwości państw członkowskich UE w sprawach karnych, mając przy tym na uwadze obowiązującą w prawie unijnym zasadę lojalności.

Wykaz literatury

Artykuł 40 Konstytucji RP – zakaz tortur, nieludzkiego i poniżającego traktowania w działaniach Rzecznika Praw Obywatelskich, <https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/%2Fart%2040.pdf>.

Banach-Gutierrez J.B., Harding Ch., *Fundamental Rights in European Criminal Justice: an Axiological Perspective*, „European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice” 2012, vol. 20.

społeczną osób odbywających karę pozbawienia wolności”, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2019, t. 585(10), s. 23–24; M. Peno, *Współczesne koncepcje uzasadnienia karania. Zarys typologii*, „Acta Iuris Stetinensis” 2014, t. 5(1), s. 129–153; J. Sztuka, *Perspektywa efektywności w resocjalizacji*, „Studia Paedagogica Ignatiana” 2018, nr 21(1), s. 85–105; T. Przesławski, *Prawno-etyczne aspekty więziennej resocjalizacji*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2015, nr 87, s. 51–64; M. Bielecki, *Ochrona godności osoby skazanej w prawie karnym wykonawczym. Wybrane aspekty*, „Zeszyty Naukowe KUL” 2018, vol. 60, nr 1(241), s. 159–178; E. Dawidziuk, A. Kosyło, M. Niełaczna, *Więźniowie dożywotni przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka w Strasburgu*, 2017, <https://depot.ceon.pl/handle/123456789/19967> (data dostępu: 5.08.2021); M. Porowski, *Ludzkie prawa więźniów*, http://dlibra.kul.pl/Content/26081/19_ludzkie_prawa.pdf (data dostępu: 5.08.2021).

⁴¹ Wyrok Trybunału z 25 lipca 2018 r. w sprawie *Minister for Justice and Equality przeciwko LM* C-216/18 PPU, ECLI:EU:C:2018:586.

- Barcik J., Wentkowska A., *Prawo Unii Europejskiej po Traktacie z Lizbony*, wyd. drugie, C.H. Beck, Warszawa 2011.
- Bielecki M., *Ochrona godności osoby skazanej w prawie karnym wykonawczym. Wybrane aspekty*, „Zeszyty Naukowe KUL” 2018, vol. 60, nr 1(241).
- Cała-Wacinkiewicz E., Menkes J., Nowakowska-Małusecka J., Staszewski W.S. (red.), *W jakiej Unii Europejskiej Polska – Jaka Polska w Unii Europejskiej. Instytucjonalizacja współpracy międzynarodowej*, C.H. Beck, Warszawa 2019.
- Dawidziuk E., *Traktowanie osób pozbawionych wolności we współczesnej Polsce na tle standardów międzynarodowych*, Wolters Kluwer, Warszawa 2013.
- Dawidziuk E., Kosyło A., Niełacznna M., *Więźniowie dożywotni przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka w Strasburgu*, 2017, <https://depot.ceon.pl/handle/123456789/19967>.
- Dokument roboczy Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej dotyczący niektórych aspektów przystąpienia Unii Europejskiej do Europejskiej konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2010-05/convention_pl.pdf.
- Iwanicki H., *Wolontariat – szansą na rehabilitację społeczną osób odbywających karę pozbawienia wolności*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2019, t. 585(10).
- Julié W., Fauvarque J., *Bilovaru and Moldovan v. France: a new challenge for mutual trust in the European Union?*, <https://strasbourgobservers.com/2021/06/22/bivolaru-and-moldovan-v-france-a-new-challenge-for-mutual-trust-in-the-european-union/>.
- Kuźniak B., Ingelevic-Citak M., *Ius cogens soft law. Dwa bieguny prawa międzynarodowego publicznego*, Wyd. UJ, Kraków 2017.
- Ochrona praw podstawowych w prawie WE jest równoważna systemowi konwencji*, [w:] M.A. Nowicki, *Europejski Trybunał Praw Człowieka. Wybór orzeczeń 2005*, Zakamycze, Kraków 2006, <https://sip.lex.pl/komentarze-i-publicacje/omowienia/-bosporus-airways-przeciwko-irlandii-wyrok-etpc-z-dnia-30-czerwca-402788669>.
- Orzeszyna K., Skwarzyński M., Tabaszewski R., *Prawo międzynarodowe praw człowieka*, C.H. Beck, Warszawa 2020.
- Peno M., *Współczesne koncepcje uzasadnienia karania. Zarys typologii*, „Acta Iuris Stetinensis” 2014, t. 5(1).
- Porowski M., *Ludzkie prawa więźniów*, http://dlibra.kul.pl/Content/26081/19_ludzkie_prawa.pdf.
- Przesławski T., *Prawno-etyczne aspekty więziennej resocjalizacji*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2015, nr 87.
- Raport dla Rządu Rzeczypospolitej Polskiej z wizyty Europejskiego Komitetu do spraw zapobiegania torturom oraz niehumanitarnemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu (CPT) przeprowadzonej w Polsce w dniach 9–16 września 2020 r., <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/prawa-czlowieka-w-radzie-europy>.
- Rosas A., *The European Union and Fundamental Rights: Vanguard or Villain?*, „Adam Mickiewicz Law Review” 2017, vol. 7.
- Szczygieł G.B., *Spoleczna readaptacja skazanych w polskim systemie prawnym*, Temida 2, Białystok 2002.
- Sztuka J., *Perspektywa efektywności w resocjalizacji*, „Studia Paedagogica Ignatiana” 2018, vol. 21(1).
- Tzw. reguły Nelsona Mandeli, przyjęte przez Zgromadzenie Ogólne ONZ w dniu 7 października 2015 r., <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/reguly-nelsona-mandeli>.
- Wróbel A. (red.), *Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej. Komentarz*, wyd. drugie, C.H. Beck, Warszawa 2019.

Zalecenia Komitetu Praw Czlowieka ONZ dla Polski, <https://www.iustitia.pl/79-informacje/1485-zalecenia-komitetu-praw-czlowieka-onz-dla-polski>.

V i VI Sprawozdanie okresowe Rzeczypospolitej Polskiej z realizacji postanowien Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, nieludzkiego lub ponizajacego traktowania albo karania, <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/konwencja-w-sprawie-zakazu-stosowania-tortur-oraz-innego-okrutnego-nieludzkiego-lub-ponizajacego-traktowania-albo-karania>.

Summary

Prohibition of inhuman or degrading treatment of persons sentenced to imprisonment in the light of the EU criminal law

Keywords: EU criminal law, European arrest warrant, human rights, prohibition of inhuman or degrading treatment.

A subject matter of this study is concerning the prohibition of inhuman or degrading treatment of persons sentenced to imprisonment in the light of the EU criminal law. In particular, its aim is a comparative analysis of the jurisprudence of the CJEU and the ECtHR. The research findings indicate that, first, the protection of human rights from the perspective of criminal proceedings with a cross-border dimension is a challenge for the EU Member States. Secondly, about the prohibition of inhuman or degrading treatment of convicted persons, it should be recognized that human rights occupy a priority place in "EU legal space in criminal matters". Third, the prohibition of inhuman or degrading treatment of the sentenced persons which is reflected in Article 4 of the CFR and Article 3 of the ECHR is linked with the progressive humanization of today's criminal law, including the fundamental role of the punishment, that should be effective rehabilitation and social reintegration of offenders.

